

Holl Imre

A középkori várak feldolgozásának néhány elvi kérdése

A várak kutatásánál ma már általános és nemzetközileg is elismert követelmények és lehetőségek két nagy kérdéskörrel határozhatóak meg: 1. a teljes alaprajzi rendszer meghatározása: 2. a vár építésének és pusztulásának felderítése. Mindkét kérdésnél jelentős szerepe van a régészetnek, hisz az esetek nagy részénél sem az írott, sem az ábrázolások – képi források nem elegendőek, vagy túlságosan tágra értelmezhető támpontokat adnak. (Ilyen pl. az „első említés” az okleveles anyagban, vagy az újkori képes ábrázolások, alaprajzok, jólismert hibáikkal.) A második, történeti, kronológiai kérdéskör részletesebb megismeréséhez természetesen a vár egész építéstörténete (bővítések, átépítések) is hozzátartozik, s ez rendszerint régészeti-építészeti kutatással jár (ném. Bauarchäologie) – pl. a falszövet vizsgálat és kapcsolódik a művészettörténeti kutatási módszerekkel is (műrészletek stílusvizsgálata); az ásatási megfigyelések itt is jó támpontokat adnak.

E fő feladatok mellett a régészet, úgy tűnik ma egyre kevesebbet törődik egy másfajta nagy kérdéskör alaposabb vizsgálatával. Ez a *vár lakói életének, tevékenységének* felderítése a régészeti tárgyi forrásanyag segítségével. Pedig ez általában elsősorban régészeti kutatással közelíthető meg (ha mégoly korlátozott mértékben is, a leletek megmaradásának egyoldalú korlátjai miatt); főleg ez a helyzet nálunk, ha a hazai szűkös történeti forrásanyagra gondolunk.

A leletanyag értékelése általában – a magyar gyakorlatban – nagyon is sommás, összefoglaló módon történik: általánosító utalásokkal a kormeghatározáshoz is felhasználható leletekre, ezeken belül, vagy ezt kiegészítve néhány ritkább „szép” lelet bemutatásával – néha úgy tűnik, a leletek csak illusztrációs szerepet kapnak a publikációban. Rendszerint elmarad (a kisebb ásatásoktól, most eltekintve, hisz ezek könnyebben dokumentálhatóak) a részletesebb áttekintés, mely valamennyi leletféleséget felölelne; későbbi speciális témafeldolgozásokra halasztódik, ezeknek tárgyválasztása azonban erősen szubjektív jellegű.

Itt nem a cserepenként – töredékeként leírást, lerajzolást hiányolom, ami nagy ásatás esetében lehetőségeinket meghaladja - és teljes egészében nem is lehet követelmény, hisz sokszor felesleges – hanem a nagyon sokféle leletfajta előzetes átvizsgálását, s majd ezután elkészítendő válogatott, de reprezentatív bemutatását. Itt nem csak a szokásos műfajok szerinti (kerámia, vas, színesfém, üveg, stb.) kiértékelésre gondolok – ami teljes részletességgel a specializált feldolgozási megoldásokra tartozik (s ezért rendszerint nem is öleli fel a teljes leletanyagot – néha megfelelő kutató hiányában). Ezt ugyanis ki kellene egészíteni (vagy már az első fázisban ezt megelőzve, egy alaposabb előzetes jelentésben) a tevékenységi körök, a tárgyaknak az egykori életben vitt szerepe szerinti bemutatással, áttekintéssel. Ilyen lehet pl. a fém (és csont-) leleteken belül maradvány *egyverzet* kérdése, a *gazdasági és ipari* tevékenységekre utaló leletek összefoglalása, *kézművesség* (pl. kovácmesterségre utaló nyomok, leletek, kőfaragás, fémöntés), a *viselet* körébe tartozó tárgyak csoportosítása. Hogy ezek közül melyiket lehet bemutatni, természetesen ásatásonként nagyon különböző lehet. A kerámián belül a *háztartási* anyag és a *terített asztal* felszerelése (itt is esetenként más anyagú leletekkel kiegészítve, azokra utalva, pl. üveg, konyhai fémtárgyak). Külön kérdéskör a *lakás-kultúra* tárgyi anyaga (világítás, fűtés megoldási módjai). Egy ilyen szemléletű feldolgozásnak

nagy előnye, hogy sokkal hitelesebb képet ad a vár életéről, mint a merev, anyagfajtánkénti csoportosítás, másrészt kevésbé látványos, töredékes leletek figyelembevételét is magával hozza. Ugyanakkor a feldolgozótól nem követeli meg, hogy minden szokásos témakör specialistája legyen - ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a további, egy-egy kérdéssel behatóbban foglalkozó kutatók figyelmét felkeltse.

A középkori várak vizsgálatának történeti-építészettörténeti oldalához tartozik az egyes vártípusok és történeti korszakaik jellemzőinek meghatározása, amivel ezek a konferenciák is foglalkoznak. Az összehasonlító vizsgálatok jellegzetes nagy csoportokat mutatnak, melyek egy-egy időszakban megjelennek; nagyjából azonos védelmi – gazdasági – reprezentációs megoldásaik miatt típusokat alkotnak. A kutatás első lépcsőfokán az építészeti, alaprajzi (részben méretbeli) hasonlóságok megállapítása fontos, divatjuk korának meghatározásával pedig bizonyos történeti, társadalmi fejlődési kérdéseket is magyaráz.

Fontosnak tartom azonban az egyezések, típusok bemutatása mellett az olyan irányú vizsgálatot is, amit a régészet speciális forrásanyaga lehetővé tehet: a régészeti leletek, tehát a *tárgyi anyag egyezésének, illetve különbségeinek* kimutatását. A fentebbiekben utaltam a várakban folyó egykori élet régészeti vetületeire. Ezek összehasonlítása különböző (de azonos korú) várak esetében ismét új szempontokkal gazdagíthatja eredményeinket. Természetesen a leletanyag összetételétől, mennyiségétől, változatosságától függ az összevetés lehetősége, terjedelme. Csakis azonos korszak várainak (illetve egy-egy vár hosszú életéből kiválasztott rövidebb, jellemző korszak) egybevetésére gondolunk, mert az egymást követő évszázadok során a feudális életvitelben is jelentős változások következtek be. Az összehasonlításoknak a leletek összetétele ad sok lehetőséget. Így pl. az állatcsontok kiértékelése után kimutathatjuk két, vagy több vár között az *étkezésbeli* egyezéseket vagy különbségeket, a kerámia egybevetése a *háztartás* felszereltségének nivójára utal, az importkerámia esetében a távolsági *kereskedelem* lehetőségeinek kihasználása (itt különösen fontos a százalékos arány a hazai és külföldi áru közt); drágább kerámia vagy ritkább üveg esetében a kor feudális divatjának követése, vagy attól elzárkózás; *világítás* fejlettsége (mécses, cserép gyertyatartó, fémgyertyatartó); *ablaküveg* használatának fellépése mikor következett be, a *fűtés-kályhák* minősége és mennyisége (pl. a helyi piackörzetből egyszerűbb készítmények, távolabbról vásárolt; egyidőben hány kályha – hány fűtött helyiség lehetett). Nyilvánvaló ugyanis – bár a szakirodalomban általában a hasonlóságokat emelik ki, az egykori élet hétköznapjainak szürkeségét hangsúlyozzák – pl. a 13-14. századra a svájci Wartburg esetében¹ bizonyos mértékű egyezés mellett a vár tulajdonosának gazdasági helyzete, rangja és életvitel, reprezentációs megnyilvánulása a külsőségekben a leletekben is tükröződni fog, s nem mindig egyforma jelleggel.

A thüringiai kis toronyvárak ásatása alapján a régészek véleménye szerint a leletek az ottani nemesek viszonylag hasonló nivójú életéről tanúskodnak, amelyet a kor általános átlagos helyzete fölé helyezhetünk (pl. ezüsttel tausírozott sarkantyú, értékesebb övcsatok, kőcserép használata, az étkezésben a szárnyasok szerepe) a 13-14. században². A magyarországi 13. századi toronyvárak kutatása véleményem szerint már nem mutat ilyen egynemű képet: a többségnél viszonylag egyszerűbb életvitellel számolhatunk, de a 13. sz.-ban már olyan ritkább eset is előfordul, mint Mende-Leányvár. Itt a többiekkel szemben az alsó-ausztriai kerámia használata általános a háztartásban; az asztalon külföldi díszített üvegpoharak szerepeltek³, mégpedig a legritkább fajtákból! – Ezért pl. a 14-15. századi várak összehasonlítása, amelyek leletanyaga sokrétűbb, még gyümölcsözőbb feladat lehet.

Összehasonlító táblázat egyik megoldása:

Vár neve, korszak:		
Háztartási import-kerámia %		
Asztali díszkerámia, db.		
Világítás megoldás		
Kályhák száma		
Kézművesség: kovács csontfaragó fémöntő		
Étkezés (vadászott állatok fajtája)		

Jegyzetek

1. Mayer 1974. 130-131.
2. Möbes - Timpel 1987. 326., Timpel 1983. 230.
3. Miklós 1981. 233-255., Hell 1988. 94.

Irodalom-Literatur

- Holl I. 1988.: **Burgenforschung in Ungarn. – Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 4-5. (1988-89) 93-101.**
- Meyer W. 1974.: **Die Burgruine Alb-Wartburg. Olten. 1974.**
- Miklós Zs. 1981.: **Árpádkori földvár Mende-Lányváron. Arch. Ért. 108 (1981) 233-250.**
- Möbes, G. - Timpel W. 1987.: **Die Burg Lodenschitz. Alt-Thüringen 22/23 (1987) 297-367.**
- Timpel, W. 1983.: **Feldforschung auf mittelalterlichen Turmhügeln in Thüringen. Bodendenkmalpflege (1983) 223-230.**

Holl Imre
MTA RÉGÉSZETI INTÉZET
1250 Budapest,
Uri u. 49.

Einige Fragen zur Erforschung der mittelalterlichen Burgen

Die Archäologie des Mittelalters vermag durchaus einen eigenständigen Beitrag zur Forschung mittelalterlicher Burgen leisten. Die Publikationen beantworten in erster Reihe die bauhistorischen Fragen. Die Notwendigkeit einer Aufarbeitung von Funden ist unbestritten – eingehende Bearbeitung bleibt aber oft aus, oder wir bekommen nur eine kurze Zusammenfassung illustrativer Art. Dies ermöglicht nicht die weitere Forschung. Nur mit einer guten Gruppierung von Fundgegenständen nach Funktion (Handwerk, Handel, Tafelgegenstände, Wohnkultur, Heizung, Beleuchtung usw.) können wir die einstige Lebensverhältnisse beleuchten. Diese waren in keiner Weise so ähnlich in mittelalterlichen Burgen, wie einige Forscher es beschreiben. Nur mit dazu geeigneten Fundkomplexen (oder Importkeramik, Importgläser, Heizung – Kacheln; Nahrung: Wildknochen, Geflügel) wird es möglich sein, in einem bestimmten Zeitraum verschiedene Burgen zu überblicken, die Unterschiede festzustellen und kulturhistorische Fragen (Mode, Adelsschichten) mit spezifischen archäologischen Beiträgen zu beantworten.